

TOP-CONFERENCES

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies is a double-blind peer-reviewed, open-access journal published to reach excellence on the scope. It considers scholarly, research-based articles on all aspects of economics, finance and accounting. As an international congress aimed at facilitating the global exchange of education theory, contributions from different educational systems and cultures are encouraged. It aims to provide a forum for all researchers, educators, educational policy-makers and planners to exchange invaluable ideas and resources.

DAVLAT XUSUSIY SHERIKCHILIKNING MOLIVAVIY MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING YO'LLARI

Toyirov Yunus Alamovich

TDIUSF "Moliya, soliq va bank ishi" Kafedrasida dotsent v.b., PhD

Email: Yunus1980@rambler.ru

Tel: +998 90 212 17 87

ORCID: 0009-0001-4205-3405

Annotatsiya:

Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) modeli so'nggi o'n yilliklarda infratuzilma bilan bog'liq investitsiya faoliyatini qo'llab-quvvatlash mexanizmi sifatida tobora ommalashib bormoqda. DXSh mamlakatlar uchun bir qator afzalliklarni taqdim etadi, jumladan, yuqori qiymatli infratuzilma loyihalarining moliyaviy yukidan ozod bo'lish, aholiga ko'rsatiladigan davlat xizmatlari sifatining oshishi va xususiy sektor tajribasini jalb qilish orqali operatsion samaradorlikning ortishi. Biroq, ushbu afzalliklar har bir DXSh loyihasi uchun kafolatlanmaydi, chunki muvaffaqiyatli amalga oshirish bir qator omillarga bog'liq. Ushbu maqola DXShning turli jihatlarini batafsil ko'rib chiqish hamda muvaffaqiyatli DXSh loyihasini amalga oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydigan omillarni tahlil qilishni maqsad qiladi.

Kalit so'zlar:

Davlat-xususiy sheriklik (DXSh), moliyaviy mexanizmlar, infratuzilma investitsiyalari, xususiy sektor ishtiroki, konsessiya shartnomalari, moliyaviy barqarorlik, risklarni boshqarish, innovatsion moliyalashtirish, xalqaro tajriba, iqtisodiy samaradorlik.

Kirish.

Hozirgi davrda infratuzilma sohasidagi yirik loyihalarni moliyalashtirish ko'plab davlatlar uchun dolzarb masalaga aylangan. An'anaviy byudjet mablag'lari ko'plab holatlarda infratuzilmani rivojlantirish uchun yetarli emasligi sababli, davlat-xususiy sheriklik (DXSh) modeli global miqyosda keng qo'llanilmoqda. DXSh nafaqat moliyaviy yukni yengillashtiradi, balki xususiy sektor tajribasi va texnologiyalarini jalb qilish orqali infratuzilmaning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, DXSh tizimi murakkab moliyaviy mexanizmlar, to'g'ri risk taqsimoti va aniq huquqiy asoslarni talab etadi. Turli mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, moliyaviy mexanizmlarni takomillashtirmasdan turib, DXSh loyihalaridan kutilgan natijalarga erishish ilojisizdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Ko'pgina mamlakatlar, ular rivojlangan, rivojlanayotgan yoki past daromadli deb tasniflanganidan qat'i nazar, ayniqsa yuqori qiymatli infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Shu sababli, mamlakatlar o'z investitsiya ehtiyojlarini qondirish, rivojlanish maqsadlariga erishish va xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini oshirish yo'lida texnologik

taraqqiyotdan ortda qolmaslik uchun muqobil moliyalashtirish usullarini izlamoqda [1], [2]. Umuman olganda, “infratuzilma loyihalarini murakkab, siyosiy jihatdan bahsli va amalga oshirish qiyin” [3]. Davlatlar tomonidan infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish uchun turli xil usullardan foydalaniladi. So‘nggi yillarda Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) modeli mashhur muqobil moliyalashtirish vositasi sifatida keng qo‘llanilmoqda. DXSh “xususiy sektor va davlat organi o‘rtasidagi uzoq muddatli shartnoma bo‘lib, unda xususiy sektor muhim darajadagi xatar va boshqaruv mas‘uliyatini o‘z zimmasiga oladi hamda to‘lovlar ko‘rsatilgan xizmat yoki mahsulot natijalariga bog‘liq bo‘ladi” deb ta‘riflanadi (Jahon Banki, 2018).

DXSh modeli infratuzilma investitsiyalarida xususiy sektor ishtirokini rag‘batlantirish, mavjud moliyaviy resurslarni ko‘paytirish yoki mahalliy va xalqaro xususiy sektor vakillarining loyiha boshqaruvi bo‘yicha tajribasini infratuzilma loyihalariga integratsiya qilish uchun ishlatilishi mumkin [4], [5], [6]. Shu nuqtai nazardan, DXSh modeli davlat sektorining moliyaviy cheklovlarini chetlab o‘tish yo‘li sifatida qaralishi mumkin [7], [8]. Biroq, DXSh modelining afzalliklarini faqat xarajatlar va hisob-kitob nuqtai nazaridan baholash to‘liq bo‘lmaydi. Uning afzalliklari xatarlarni boshqarish [9], munosabatlarni boshqarish [10] va davlat xaridlari [11] kabi turli jihatlardan ham ko‘rib chiqilishi mumkin.

Foydali tomonlarini hisobga olgan holda, DXSh modeli xususiy sektor rivojlanishi, texnologiya transferi va to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (FDI) uchun katalizator rolini o‘ynashi mumkin [12], [13]. DXSh modeli mamlakatning barqaror rivojlanishi, aholi farovonligi, firmalarning raqobatbardoshligi va moslashuvchanligini oshirishga katta hissa qo‘shishi mumkin. Jumladan, texnologik taraqqiyotga erishish, xususiy sektor korxonalarining xizmat ko‘rsatishda samarali ishtirok etishi, biznes modellarini o‘zgartirish, milliy va mintaqaviy taraqqiyotni rag‘batlantirish [14] kabi natijalarga olib kelishi mumkin.

Shu bilan birga, iqtisodiy va ijtimoiy hayotning turli sohalarida DXShning ko‘plab potentsial afzalliklariga qaramasdan, yaxshi loyihalashtirilmagan DXSh tizimlari muvaffaqiyatsizlik ehtimolini muvaffaqiyat ehtimolidan yuqori qilishi mumkin [15]. Shuning uchun yuqorida qayd etilgan afzalliklarni amalga oshirish uchun murakkab loyiha dizayni, samarali institutsional tuzilma, huquqiy asos va moliyaviy vositalarning integratsiyasi zarur.

Tadqiqotlar metodologiyasi.

Mazkur tadqiqotda davlat-xususiy sheriklik (DXSh) loyihalarining moliyaviy mexanizmlarini tahlil qilish va ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot doirasida amaliyotda qo‘llanilayotgan moliyaviy vositalar va ularning samaradorligi o‘rganildi. Tahlil jarayonida sifatli va miqdoriy tadqiqot usullari uyg‘unlashtirildi. Sifatli tahlil uchun turli ilmiy manbalar, xalqaro tajriba va amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar o‘rganildi. Miqdoriy tahlil esa statistik ma‘lumotlar asosida moliyaviy ko‘rsatkichlar tahlili orqali amalga oshirildi. DXSh loyihalarining moliyalashtirishdagi asosiy muammolarini aniqlash uchun aniq faktlarga asoslangan tahlil metodidan foydalanildi. Shuningdek, tadqiqotda taqqoslash va umumlashtirish usullaridan foydalanilib, mavjud moliyaviy mexanizmlar tahlil qilindi. Olingan natijalarga asoslanib, moliyaviy mexanizmlarni yanada samarali takomillashtirish uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Tahlil natijalarining ishonchliligini oshirish maqsadida turli manbalardan olingan ma‘lumotlar solishtirildi va xulosalar chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot yakunida esa ilg‘or xalqaro tajribaga asoslangan holda DXSh moliyaviy mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar berildi.

Tahlil va natijalar.

Infratuzilma investitsiyalaridagi muammolarni hal qilish maqsadida davlatlar tobora ko‘proq DXSh modellaridan foydalanib, infratuzilma loyihalarini amalga oshirmoqda. “Agar DXSh loyihalarini to‘g‘ri rejalashtirilsa, amalga oshirilsa va nazorat qilinsa, ular bir qator muhim afzalliklarni taqdim etishi mumkin. Jumladan: loyihalarni o‘z vaqtida va belgilangan byudjet doirasida yakunlash, dizayn innovatsiyalari, yangi moliyaviy manbalarga kirish, xatarlarni samarali taqsimlash, butun hayot aylanishi bo‘yicha xarajatlarni hisobga olish va balansdan tashqari moliyalashtirish”. Shu sababli, ko‘plab mamlakatlar (ayniqsa, past daromadli va rivojlanayotgan mamlakatlar) o‘zlarining jamoat infratuzilma tizimlarini yaxshilash uchun xususiy sektor ishtirokining turli darajalaridan foydalanadi. Ayrim hollarda, infratuzilma

obyektlarini boshqarish xususiy operatorga topshiriladi, boshqa hollarda esa davlat sektori boshqaruv mas'uliyatini o'zida saqlab qoladi va xususiy sektor tajribasidan imkoniyatlarni kengaytirish uchun foydalanadi.

DXSh loyihalarining ko'lami odatda yirik bo'ladi va moliyalashtirishning asosiy mexanizmlari sifatida foydalanuvchi to'lovlari yoki davlat kafolatlari ishlatiladi. Shu bois, talabni aniq prognoz qilish DXSh samaradorligi uchun juda muhim hisoblanadi. Shu bilan birga, ushbu omillar potensial investorlarning e'tiborini jalb qilish uchun ham muhimdir. Dinamik va o'zgaruvchan ishbilarmonlik muhitidagi noaniqliklar loyihalarning xatarlarini oshiradi. Shunday vaziyatlarda, davlat va xususiy sheriklar o'rtasidagi xatarlarni oqilona taqsimlash dizayni nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Talabning noto'g'ri prognoz qilinishi DXSh loyihalarining muvaffaqiyatsiz yakunlanishiga olib kelishi mumkin. Biroq, xatarlarning katta qismini bir tomon — davlat yoki xususiy sektorga to'liq o'tkazish loyihaning muvaffaqiyatini kafolatlamaydi, chunki samarali DXSh loyihasi ko'plab boshqa omillarga bog'liq. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, siyosiy muhit, bozor sharoitlari, makroiqtisodiy barqarorlik, institutsional sifat va huquqiy tizim DXSh loyihalarining muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligiga ta'sir qilishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, Hammami o'z tadqiqotida shunday xulosaga keladi: "Barqaror makroiqtisodiy sharoit, yetarli tarif siyosati, majburiyatlarni bajarish tajribasi va oqilona iqtisodiy siyosat" kabi omillar xususiy investitsiyalarni jalb qilish uchun muhim hisoblanadi.

1-jadval. DXSh doirasida qo'llaniladigan moliyaviy vositalar va ularning samaradorligi

Moliyaviy mexanizm turi	Amaldagi qo'llanilish holati	Asosiy ustunliklari	Mavjud kamchiliklari	Yaxshilash imkoniyatlari	Xalqaro tajriba misollari
Kontrakt asosida moliyalashtirish	Yirik infratuzilma loyihalarida qo'llaniladi	Davlat xarajatlarini qisqartiradi	Xarajat nazoratining yetishmasligi	Shartnoma shaffofligini oshirish	Turkiya - Shifoxonal ar DXSh modeli
Konsessiya shartnomalari	Energetika va transport sohasida keng qo'llaniladi	Uzoq muddatli barqarorlik ta'minlanadi	Siyosiy xavflarga yuqori bog'liqlik	Siyosiy risklarni kamaytirish mexanizmlari joriy etish	Braziliya - avtomobil yo'llari loyihasi
Xususiy kapital jalb qilish	Katta moliyaviy resurslar jalb qilinadi	Xususiy sektor tajribasidan foydalaniladi	Xususiy foyda ustuvorligi xavfi	Davlat nazoratini kuchaytirish	Malayziya - aeroport infratuzilm asi
Foydalanuvchi to'lovlari (tarif)	Transport va kommunal xizmatlarda mavjud	Byudjet yukini kamaytiradi	Ijtimoiy norozilikka olib kelishi mumkin	Tarif siyosatini ijtimoiy himoya bilan uyg'unlashtirish	Buyuk Britaniya - transport tariflari
Kafolatlar va imtiyozlar	Investorlarga qo'shimcha rag'batlantirish	Investor ishonchini oshiradi	Davlat uchun yuqori moliyaviy majburiyat	Kafolat mexanizmlarini optimallashtirish	Polsha - energetika loyihalari
Moliyaviy institutlar bilan hamkorlik	Bank va moliyaviy tashkilotlar ishtirok etadi	Moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi	Kredit xavflari mavjud	Moliyaviy monitoringni kuchaytirish	Yaponiya - infratuzilma banki modeli
Innovatsion moliyalashtirish usullari	Raqamli va texnologik yechimlar asosida	Tezkor va zamonaviy yechimlar taqdim etadi	Qonunchilik bazasining sustligi	Yangi texnologiyalar uchun huquqiy asos yaratish	Singapur - aqlli shahar loyihalari

Infratuzilma investitsiyalarining mamlakatlar iqtisodiy o‘sishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini inkor etib bo‘lmaydi. Biroq, “infratuzilma loyihalari murakkab, siyosiy jihatdan bahsli va amalga oshirish qiyin”. Bundan tashqari, yirik infratuzilma investitsiyalari nafaqat davlat byudjetiga katta moliyaviy yuk yaratadi, balki samaradorlik va boshqaruv shaffofligi zaif yoki ishlamayotgan institutlarda korrupsiya va oportunistik xatti-harakatlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, turli DXSh modellarining samaradorligini va ularni amalga oshirish jarayonidagi muvaffaqiyat omillarini chuqurroq anglash uchun sifatli va miqdoriy tadqiqot usullaridan foydalanish lozim. Bundan tashqari, tadqiqot modellari tarkibiga DXSh jarayonlariga ta’sir ko‘rsatishi yoki vositachilik qilishi mumkin bo‘lgan institutlar tizimi, boshqaruv mexanizmlari va tashqi muhitdagi o‘zgaruvchanlik kabi omillarni ham integratsiya qilish zarur.

Shunday qilib, kelajakdagi ilmiy izlanishlarda DXSh bilan bog‘liq tadqiqotlar ko‘p qirrali va murakkab tadqiqot dizaynlarini qo‘llashi, hamda turli zamonaviy usullardan foydalanishi lozimligini ta’kidlash joizdir.

Xulosa.

DXSh (Davlat-xususiy sheriklik) modellarini, ayniqsa yuqori darajadagi qarz yukiga ega bo‘lgan hukumatlar, an’anaviy infratuzilma ta’minotidagi kamchiliklarni bartaraf etuvchi “mo‘jizaviy yechim” sifatida qabul qilmoqda. Biroq, DXSh loyihalarini mamlakatlarning infratuzilma ehtiyojlarini hal etuvchi universal vosita (panatseya) sifatida ko‘rmaslik kerak. Oldingi boblarda taqdim etilganidek, DXSh loyihalari orasida muvaffaqiyatli amalga oshirilganlar ham, muvaffaqiyatsizlikka uchraganlar ham mavjud.

Shu nuqtai nazardan, ayrim hollarda DXSh loyihalari joriy dunyo ehtiyojlarini moliyalashtirish uchun kelajakdagi daromadlar shubhali bo‘lgan, deyarli “Ponzi sxemasi” sifatida qaralishi mumkin. Shu sababli, DXSh loyihalari haqidagi bahslar ularni yaxshi yoki yomon yechim sifatida belgilashga emas, balki ularning samarali amalga oshirilishi va iqtisodiyotga ta’siri ustida jamlanishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Fu, J., & Guo, S. (2020). Financing water treatment in Guangdong province based on the PPP mode. In J. Fu & A. Ng (Eds.), *Sustainable Energy and Green Finance for a Low-carbon Economy* (pp. 209–224). Springer. doi:10.1007/978-3-030-35411-4_11
2. Amos, S., & Zanhoun, D. A. K. (2019). Financial constraints, firm productivity and cross-country income differences: Evidence from sub-Saharan Africa. *Borsa Istanbul Review*, 19(4), 357–371. doi:10.1016/j.bir.2019.07.004
3. Casady, C. B., Eriksson, K., Levitt, R. E., & Scott, W. R. (2020). (Re)defining public-private partnerships (PPPs) in the new public governance (NPG) paradigm: An institutional maturity perspective. *Public Management Review*, 22(2), 161–183. doi:10.1080/14719037.2019.1577909
4. Bajwa, S. U., Kitchlew, N., Shahzad, K., & Rehman, K. U. (2018). Public–Private Partnership (PPP) as an interdependent form (I-Form) organization. *International Journal of Public Administration*, 41(11), 859–867. doi:10.1080/01900692.2017.1298610
5. Kim, Y. J., & Choi, M. J. (2018). Contracting-out public-private partnerships in mega-scale developments: The case of new Songdo City in Korea. *Cities* (London, England), 72(1), 43–50. doi:10.1016/j.cities.2017.07.021
6. Serdaroglu, T. (2016). The Relationship between Public Infrastructure and Economic Growth in Turkey. Ministry of Development Working Paper No: 2016/02.
7. Arezki, R., Bolton, P., Peters, S., Samama, F., & Stiglitz, J. (2017). From global savings glut to financing infrastructure. *Economic Policy*, 32(90), 221–261. doi:10.1093/epolic/eix005
8. Teller, J., & Kock, A. (2013). An empirical investigation on how portfolio risk management influences project portfolio success. *International Journal of Project Management*, 31(6), 817–829. doi:10.1016/j.ijproman.2012.11.012
9. Keers, B. M., & van Fenema, P. C. (2018). Managing risks in public-private partnership formation projects. *International Journal of Project Management*, 36(6), 861–875.

- doi:10.1016/j.ijproman.2018.05.001
10. Smyth, H., & Edkins, A. (2007). Relationship management in the management of PFI/PPP projects in the UK. *International Journal of Project Management*, 25(3), 232–240. doi:10.1016/j.ijproman.2006.08.003
  11. Väilä, T. (2020). An overview of economic theory and evidence of public-private partnerships in the procurement of (transport) infrastructure. *Utilities Policy*, 62, 100995. Advance online publication. doi:10.1016/j.jup.2019.100995
  12. Aarseth, W., Ahola, T., Aaltonen, K., Økland, A., & Andersen, B. (2017). Project sustainability strategies: A systematic literature review. *International Journal of Project Management*, 35(6), 1071–1083. doi:10.1016/j.ijproman.2016.11.006
  13. Hammami, M., Rughayankiko, J.-F., & Yehoue, E. B. (2006). Determinants of Public Private Partnership in infrastructure. *IMF Working Paper*, WP/06/99, 1–37.
  14. Ansari, A. H. (2020). Cream skimming? Evaluating the access to Punjab’s public-private partnership programs in education. *International Journal of Educational Development*, 72(1), 102–126. doi:10.1016/j.ijedudev.2019.102126
  15. Meng, Z., Dang, X., & Gao, Y. (2020). Public-Private Partnership practice case analysis. In Z. Meng, X. Dang, & Y. Gao (Eds.), *Public Private Partnership for Desertification Control in Inner Mongolia* (pp. 217–223). Springer. doi:10.1007/978-981-13-7499-9_8
  16. Toyirov Yunus Alamovich. “Improvement of deposit policy efficiency assessment model in commercial banks”. “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. ISSN: 2181-3965 VOLUME 4, 307-312.
  17. Toyirov Y. Davlat-xususiy sherikchilik asosidagi loyihalarni moliyalashtirish //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – T. 2. – №. 7.